

חוברת לימוד והגות

לך לך

9 שאלות לשיחה סביב שולחן השבת

תשע שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "לך לך — אברהם מול
פרעה": פרעה מובס החוזר דרך בתו, שפחה החושבת את עצמה לגבירה,
ילד הנידון "בְּאִשָּׁר הוּא שֵׁם", והמילה — ברית המילה, וגם המילה
המדוברת. ועד תשובת הרב: מצווה — תמיד נמצאים באמצע עשייתה.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת לך לך

01	מובס, ובכל זאת מנצח
02	השפחה והשם
03	עם הדיבור
04	נידון באשר הוא שם
05	לא בבל ולא רומי
06	על מה צחק ישמעאל?
07	"פְּרָא אָדָם"
08	מילה בלי דיבור
09	לעשות, או להיות באמצע העשייה

הצגה

אברם זה עתה ניצל מכבשן האש ומתחיל להפיץ את האמונה בבורא. שני כוחות מתנגדים לכך: לוט, מתוך ביתו, ופרעה, מבחוץ. פרעה אינו פועל כנמרוד, באש: הוא פוגע בשרי.

השאלה

פרעה נכשל בניסיונו לנכס לעצמו את שרי: מדוע אומר הרב שבכל זאת הצליח?

התשובה

"וְשָׂרִי אִשָּׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלֵאָה שְׂפָחָה מִצְרִית וְשָׁמָּה הָגָר" (בראשית טז, א).

פרעה ביקש להעביר דרך שרי את התרבות המצרית: צאצאיו יהיו, מבחינת ההלכה, בני אברם, אבל ברוחם ובוהותם — מצרים. שרה מתנגדת לכך בתוקף, השגחה שומרת על אברם, ופרעה נכשל. אברם עולה ממצרים עם אוצר גדול — אבל בעיקר עם בת פרעה, שאביה סבר שמוטב לה להיות שפחה בבית הזה מאשר לגדול בארמונו.

את מה שפרעה לא הצליח לעשות בעצמו, הוא משיג דרכה. הבת הזאת, הנחשבת לבת הבית, אינה חדלה לתבוע את שייכותה למצרים, לתרבותה וליצריה, אף שאימצה את אמונת אברם. שרה הייתה נקרה; הגר נעשית פילגשו של אברם, בהסכמת שרה; ומכאן נולד ישמעאל, הממשיך את תוכניתו של פרעה. כל מפעלו של אברם, אומר הרב, היה לדגוע ממושך בגלל נוכחותה של הגר.

מסקנת הרב

את מה שפרעה לא הצליח לעשות בעצמו, הוא רוצה לעשות דרך בתו. ובאופן פרדוקסלי, הוא מצליח.

לקח לשולחן

מה שסירבנו לו פנים אל פנים חוזר לפעמים דרך דלת השירות. איוו השפעה הכנסנו לביתנו "כשפחה", בלי לראות שהיא תופסת לאט לאט את המקום הראשי?

הצגה

הגר, ההרה, חושבת את עצמה מעתה לגבירת הבית: היא נושאת ילד, ואילו גבירתה, למרות כל תפילותיה, לא זכתה לדבר. שרה מרחיקה אותה; מלאך פוגש אותה ליד עין מים, במדבר.

השאלה

מה אומר המלאך להגר — ומה פירוש השם שהוא נותן לילד?

התשובה

"שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתְּךָ" (בראשית טז, ט); "וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיָּךְ" (בראשית טז, יא).

השפחה שנעשתה אם תובעת את המקום הראשי בבית אברם. כששרה מרחיקה אותה, היא זוכה לגילוי של השגחה: מלאך אומר לה לשוב אל גבירתה, להסכים להתענות שם, ומבשר לה על בן שיישא בשמו את שם ה'.

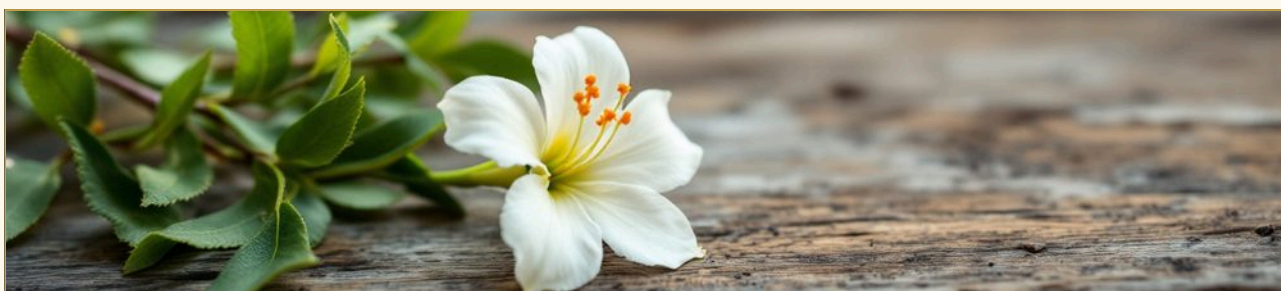
שני עמים נושאים כך את השם האלוקי בשמם: ישראל וישמעאל. ההבדל היחיד, אומר הרב, הוא שאצל ישמעאל השם הזה אילם, ואילו אצל ישראל הוא מהדהד. ישמעאל קשר את שם ה' לגורלו, ממש כמו ישראל; אבל לא די בשם שנושאים, צריך גם שיישמע.

מסקנת הרב

השם האלוקי אצל ישמעאל — אילם. אצל ישראל — מהדהד.

לקח לשולחן

לא די לשאת את שם ה', צריך גם שיהדהד. כיצד "מהדהד" שם ה' בביתנו — באילו מילים, באילו מעשים, באילו רגעים?

הצגה

נעשו, ישמעאל: שני בנים העומדים על סף ביתו של אברהם. הרב מבחין ביניהם לפי תחומם: האחד מצליח בייצור, האחר בדיבור.

השאלה

במה מתבטאת הסכנה המיוחדת של ישמעאל — ומה הקשר בין ברית המילה למילה המדוברת?

התשובה

מילה: בעברית, ברית המילה, וגם המילה המדוברת.

נעשו מגשים את עצמו בעולם הייצור, הטכנולוגיה. ישמעאל, ששמו מבטא את השמיעה — ה' שומע — הוא עם הדיבור. והרי ישראל הם נושאי הדיבור, דובריו: הסכנה של ישמעאל היא אפוא סכנת הדיבור.

במה מתייחד ישראל? במילה. בעברית, אותה מילה משמשת לברית המילה ולמילה הנאמרת. כשחתכת את האוויר שבפך בהגייתך מילה או משפט, זה נגמר: אינך יכול עוד לקחת אותה בחזרה, ולא לתמרן אותה. זה כמו פרח קטוף: נסה נא להדביק אותו בחזרה לענף.

מסקנת הרב

כשחתכת את האוויר שבפך בהגייתך את המילה או את המשפט, זה נגמר, אינך יכול עוד לקחת אותו בחזרה.

לקח לשולחן

מילה שנאמרה אינה מודבקת בחזרה. על איזו מילה אנו מצטערים שאמרנו — או שלא אמרנו? וכיצד לפעול השבוע כדי שמילותינו יהיו "נימולות", שקולות לפני שהן נחתכות?

הצגה

מגורשת, הגר תועה במדבר; המים שבחמת כלו. היא משליכה את הילד תחת אחד השיחים ומתרחקת כדי לא לראות במותו. הכתוב אומר שה' שמע את קול הנער "בְּאֶשֶׁר הוּא שֵׁם".

השאלה

מדוע עונים השמים לישמעאל — ומה פירוש לשפוט אדם "באשר הוא שם"?

התשובה

"כִּי שָׁמַע אֱלֹקִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱר בְּאֶשֶׁר הוּא שֵׁם" (בראשית כא, יז).

הגר נשארת המצרית, והכתוב מזכיר זאת בכל פעם: היא לא ויתרה על מוצאה. כשהילד צמא, היא אינה רוצה לראות במותו ומשאירה אותו, כאילו לומר: קח אותו בחזרה. השמים הם ששומעים את קול הנער ומרחמים עליו.

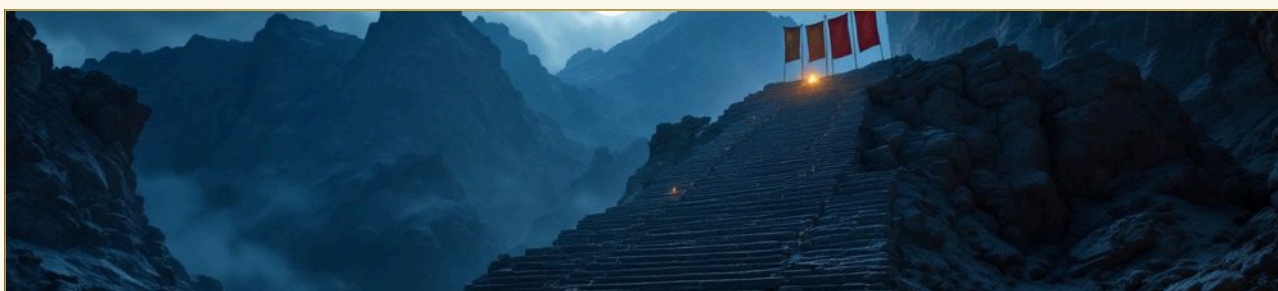
הכתוב מקפיד לציין שהוא נידון במקום שבו הוא נמצא, כאן ועכשיו. האם הוא ראוי לעונש, או שיש לו זכויות? אני דן אותו בהווה, כפי שהוא: זה נער, הוא לא עשה רע, ולכן עליי להיענות לבכיו. ישמעאל היה ראוי לכך. והרב מצביע על סימטריה: האם קוראת למקום "בְּאֶרֶץ לְחֵי רְאִי", כשם שאברהם, על ההר שאליו הוא נושא את בנו, יאמר "בְּהָרֵי ה' יִרְאָה". שניהם נוגעים בראייה דרך ילדם.

מסקנת הרב

אני דן אותו בהווה, כפי שהוא, כאן ועכשיו.

לקח לשולחן

לעתים קרובות אנו שופטים אחרים לפי מה שיהיו, או לפי מה שעשו הוריהם. מי סביבנו ראוי שיביטו בו "באשר הוא שם", היום? שכל אחד יעשה זאת עבור מישו.

הצגה

ארבע גלויות מקבילות לארבע דרגות בהתפתחותו של עם ישראל: בבל, פרס, יוון, רומי. בחלום יעקב רואים את המעצמות האלה עולות ואחר כך יורדות. אבל היכן ישמעאל?

השאלה

מדוע אין ישמעאל נמנה בין ארבע המלכויות — ומה טיבה המיוחד של תביעתו?

התשובה

"וְהָיָה סֵלֶם מַצֵּב אֶרֶץ" (בראשית כח, יב): המעצמות העולות ויורדות.

ארבע המעצמות ביקשו לבוא במקומו של ישראל, לומר "אני ישראל" ולקחת את מלכותו; הן יצליחו בכך, אבל לזמן מוגבל. ישמעאל אינו מעצמה ככל האחרות: זו ישות שנוצרה בנפרד מהן, שגדלה בביתו של אברהם ותובעת בו את חלקה.

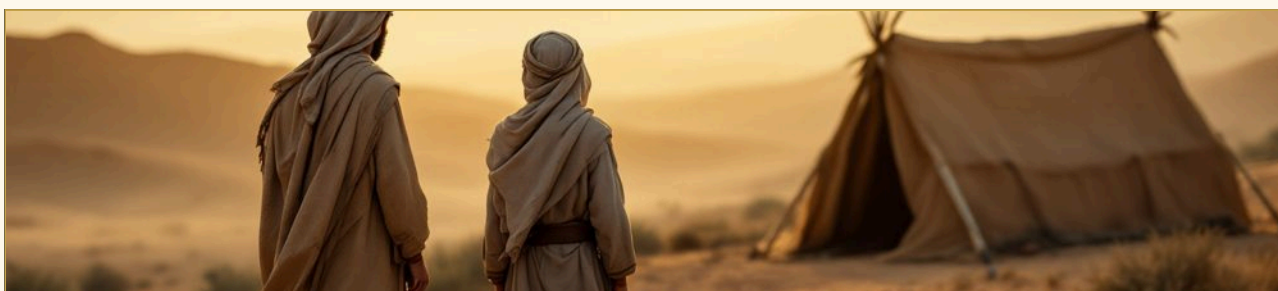
הוא טוען לבכורה, ולכן לפי שניים, ובעיקר לרציפות של אמונה: הוא איש אמונה ותפילה. הרב מתאר את הדמות הזאת כמי שיכול להאמין, לקיים את אמונתו עד הסוף ולעשות הכול בשם ה', בלי שהדבר יהיה קשור למוסר או כפוף למבנה: האמונה לחוד, והעולם הזה — מושא לכל ההנאות. האמונה, אם כן, אינה מחייבת לדבר.

מסקנת הרב

ישמעאל אינו מעצמה ככל האחרות.

לקח לשולחן

אמונה שאינה מחייבת לדבר — האם היא עדיין אמונה? שכל אחד יאמר מקום שבו אמונתו מחייבת אותו באופן מעשי — בדיבור, בכספו, בזמנו.

הצגה

שרה דורשת לגרש את ישמעאל משום שראתה אותו "מִצְחָק". המילה בלשון הווה. המפרשים הציעו קריאות כבדות מאוד; אחד החכמים מציע קריאה אחרת.

השאלה

על מה צחק ישמעאל — ובמה היה עסוק באמת?

התשובה

"וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָנֶגֶר הַמִּצְרִית... מִצְחָק" (בראשית כא, ט).

המפרשים קוראים בזה עבודה זרה, גילוי עריות או שפיכות דמים: שלוש דרכים לבנות את צלם אלוהים או להשתמש באחר כבחפץ. אבל רבי שמעון בר יוחאי חולק על הקריאות האלה: הוא צחק, אומר הוא, כשראה את בני ישראל, דרך יצחק, נאחזים בארץ.

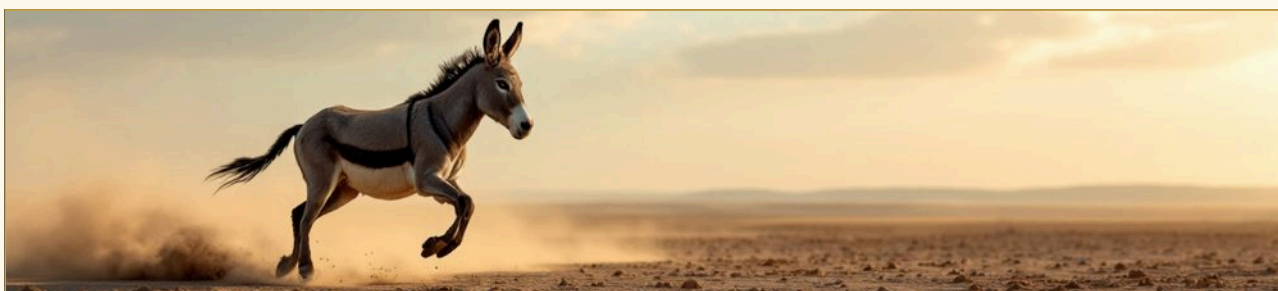
שכן לישמעאל לא הטריטוריה היא שחשובה: מה שמעסיק אותו הוא לדעת היכן נמצאת באמת אמונתו של אברהם — אצלו או אצל יצחק. ורק מן הטעם הזה לא היה רוצה להניח ליצחק להיאחז בשום מקום: עליו להישאר תמיד כפוף לדרך ראייתו.

מסקנת הרב

בעיניו, מה שחשוב הוא היכן נמצאת באמת אמונתו של אברהם: האם היא שלו, או של יצחק?

לקח לשולחן

מאחורי סכסוכים מסוימים על טריטוריה מסתתרת שאלה של ירושה: מי הבן האמיתי? במשפחתנו, האם יש יריבויות כאלה? כיצד להרגיע כל אחד בלי לוותר על האמת?

הצגה

המלאך מבשר להגר שבנה יהיה פרא אדם, אדם פראי. לדעת הרב, לא המילה "פרא" מאיימת, אלא המילה "אדם".

השאלה

מדוע קשה יותר לשלוט באדם מאשר בבהמה — ומה זה אומר על זהותו הכפולה של ישמעאל?

התשובה

"וְהוּא יִהְיֶה פָּרָא אָדָם" (בראשית טז, יב).

בהמה מוגבלת במבנה שלה, בנטיית שהיא מבטאת, בדמות שהיא משקפת; משמכנים ולו במעט את חולשותיה, אפשר לשלוט בה. שור בן יומו כבר נקרא שור: הוא לא יתפתח, לא יפתח טבע אחר. האדם, לעומת זאת, נלקח מן האדמה, אבל יכול לטעון שהוא נושא את הצלם העליון: הוא עובר התפתחות, הוא מושא, ואי אפשר לא לתפוס אותו, לא לשלוט בו ולא להתנות אותו.

זו, אומר הרב, סכנתו של ישמעאל: מאמו הוא שומר את הזהות הפראית, ומאביו את זהות האדם. כיצד להתגבר על הזהות הכפולה הזאת? הרב משיב בחזרה אל המילה.

מסקנת הרב

שור, אפילו בן יומו, נקרא שור; ואילו האדם — אי אפשר לתפוס אותו, לשלוט בו, להתנות אותו.

לקח לשולחן

מה שעושה את גדולתו של האדם — היכולת להשתנות — עושה גם את סכנתו. איזה כוח אצלנו צריך לכוון אותו ולא לרסן אותו? כיצד לנהוג בילד ש"אינו יכול לשבת במקום"?

הצגה

כיצד לענות על זהותו הכפולה של ישמעאל? הרב חוזר אל ברית המילה, ומבחין בין שתי דרכים להעמיד צאצאים.

השאלה

מדוע צריכה המילה להיעשות גם בבשר וגם בלשון — ומה נעשה ממנה כשהיא כבר רק סימן זהות?

התשובה

מילה: חיתוך הבשר, והמילה הנאמרת.

באמצעות אבר המילה אנו מתרבים: הוא שקובע את צאצאינו. אבל יש דרך אחרת להעמיד צאצאים: החינוך, העובר דרך הדיבור. בד בבד עם חיתוך הבשר, צריך שיעשה החיתוך גם ברמת הלשון, בלי להישאר בגמגום. לעשות את שניהם יחד נותן למעשה את ממדו, ומאפשר לשתף אנשים אחרים, כפי שנאמר על אברהם ושרה ש"נעשו נפש".

אבל אם ישראל מחפש את זהותו רק במנהג של נוחות — נעשה את המילה אצל מנתח, למה מוהל? — הרי הזהות שהוא מציג היא מאותו טבע כזהותו של ישמעאל, וזה יכול לומר שהוא יורש באותה מידה. והירשה, המורשה, יש לה שני תארים: הארץ והתורה. לכן המאבק לובש צורה של מלחמת דת יותר מאשר של מלחמה לאומית.

מסקנת הרב

בד בבד עם חיתוך הבשר, צריך שיעשה החיתוך גם ברמת הלשון.

לקח לשולחן

האם מנהגינו הם בעינינו סימני זהות או מילים המעבירות משהו? שכל אחד יבחר מצווה שאנו מקיימים בבית ויאמר מה היא מלמדת — במילים — את מי שרואים אותה.

הצגה

ישמעאל מתפאר שנימול בגיל שלוש עשרה, כשהיה יכול לסרב, ואילו יצחק נימול בן שמונה ימים. בסוף השיעור שואל אחד השומעים: יהודים רבים עושים את המילה באופן מכני, בלי להבין את משמעותה — במה הם שונים מישמעאל?

השאלה

מה מבדיל בין מצווה "שנעשתה" לבין מצווה "שנמצאת בעשייה"?

התשובה

"וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹקִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" (בראשית כב, א); "אֲזַי יִמְלֵא שְׁחוֹק פִּינוּ" (תהלים קכו, ב).

יצחק משיב לישמעאל: אילו ביקש ממני ה' למסור את נפשי עבורו, הייתי עושה זאת. ואז, אומר הרב, תופסים אותו במילתו: ה' מנסה את אברהם, ויצחק מניח שיעלו אותו על המזבח. שני הבנים כמעט מסרו את נפשם; אבל האחד מתהדר במעשה שנעשה, והאחר אומר שהוא מוכן.

כשישמעאל עושה את המילה, משיב הרב לשואל, הוא מיצה בה את כל המשמעות: זה נגמר. היהודי, לעומתו, תמיד נמצא באמצע עשייתה. מי שאומר "למדתי, נתתי צדקה, עשיתי..." טועה: כשלומדים תורה, כששומרים שבת, נמצאים בתהליך, מעולם לא עשינו זאת עד תום. לכן יצחק אינו צוחק בהווה: שמו אומר שיצחק, בעתיד — בשבוע ה' את שיבת ציון, אז ימלא שחוק פינו.

מסקנת הרב

כשלומדים תורה, אין פירוש הדבר שכבר עשינו זאת עד תום: אנו בתהליך.

לקח לשולחן

"כבר עשיתי" או "אני באמצע לעשות"? שכל אחד יבחר מצווה שהוא חושב ש"סגר" אותה, ויאמר מה עוד יוכל לגלות בה.